

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

KƏMALƏ RAFİQ QIZI QULİYEVA

**HEYDƏR ƏLİYEV İRSİNDƏ MƏNƏVİ
TƏRBİYƏ MƏSƏLƏLƏRİ**

13.00.01 -Ümumi pedaqogika, pedaqogikanın və təhsilin tarixi

pedaqogika elmlər üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

B A K I - 2012

İş Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun təhsilin konseptual problemləri şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Fərrux Abbas oğlu Rüstəmov

*pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor,
əməkdar elm xadimi*

Rəsmi opponetlər:

Əjdər Əbdülhüseyn oğlu Ağayev

pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Elza Əlipaşa qızı Mollayeva

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat:

**Bakı Slavyan Universitetinin Pedaqogika
və psixologiya kafedrası**

Müdafiə «_29_» 05__ 2012-ci ildə saat __ -da pedaqogika üzrə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində fəaliyyət göstərən FD.02.061 dissertasiya şurasının iclasında kiçik akt zalında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az-1000 , Bakı şəhəri, Üzeyir Hacıbəyov küçəsi, 34.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat «_____» _____ 2012-ci ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya şurasının
elmi katibi:**

Y.T.Rzayeva

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

TƏDQIQATIN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Problemın aktualığı. Mənəviyyat şəxsiyyətin özünə, onu əhatə edənlərə, cəmiyyətə və onun real hadisələrinə münasibətini, dünyagörüşünü, davranışını təzahür etdirən başlıca meyardır. Məhz mənəvi tərbiyə sayəsində fiziki fərd kimi dünyaya gələn insan əsl mənada şəxsiyyətə çevrilir.

Hal-hazırda Azərbaycanda hüquqi, demokratik dövlət qurulur və təcridən möhkəmlənir, inkişaf edir. Cəmiyyətdə yaşayan hər bir azərbaycanlı dövlət quruculuğunda, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılmasında bu və ya digər formada iştirak edir. Müstəqil Azərbaycan dövlətində yeni mənəviyyat normaları və prinsipləri yaranır.

Məhz bu baxımdan da müasir dövrdə gənc nəsl biliklər sistemi ilə silahlandırmaq, onlarda elmi dünyagörüşü formalaşdırmaq nə qədər vacibdirsə, cəmiyyətimizin özülünü möhkəmləndirmək məqsədi ilə əxlaqca saf, mənəvi cəhətdən kamil və yetkin şəxsiyyətlər tərbiyə etmək bir o qədər mühüm məsələdir. İnsan nə qədər savadlı olsa da, mənəviyyatca yoxsuldursa, cəmiyyətin sağlam özül üzərində bərqərar olduğunu söyləmək çətindir.

Bütün bu cəhətləri nəzərə alaraq istər Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat proqramı (1999), istərsə də müstəqil Respublikamızın müəllimlərinin XIII Qurultayı (2008) mənəvi tərbiyə sahəsində bütün tədris müəssisələrinin üzərinə mühüm vəzifələr qoyaraq, bu məsələlərə xüsusi diqqət yetirmişdir.

Azərbaycan Müəllimlərinin XIII Qurultayının qətnaməsində deyilir:

«Şagirdlərə bilik və bacarıqların aşılmasını təmin etmək məktəbin bir vəzifəsidirsə, onları mənəvi cəhətdən yetkin bir vətəndaş kimi formalaşdırmaq ikiqat vəzifəsidir. Bəzi tədqiqatçıların əksinə olaraq, ümumiyyətlə tərbiyənin ayrıca bir proses kimi təsəvvür etmək məsələyə düzgün yanaşma deyildir»¹.

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununda (2009) təhsilin əsas məqsədi mənəvi tərbiyənin cəmiyyətə layiq kamil və yetkin vətəndaş tərbiyə etmək məqsədi ilə tam bir vəhdət təşkil edir. Belə ki, Təhsil Qanununun 4-cü maddəsində təhsilin əsas məqsədi aşağıdakı şəkildə şərh edilmişdir:

¹ Azərbaycan müəllimlərinin XIII qurultayı. Bakı, "Çaşıoğlu", 2009, s.64

- Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının milli ənənələrinə və demokratiya prinsiplərinə, insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət edən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadiq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək¹;

Qarşıda qoyulan məqsədə çatmaqdan ötrü isə biz ilk növbədə mənəvi tərbiyənin gənc nəslin mənəvi şüur, təsəvvür, anlayış və müha-kimələrinə, keyfiyyətlərinə təsirinin imkan və yollarını araşdırmalı, düzgün mənbələr axtarmalıyıq.

Təhsil sahəsində islahat bütün mənbələrdən, vasitələrdən, im-kanlardan faydalanaraq hər bir gənci mənəvi cəhətdən formalaşdırmağı nəzərdə tutur.

Həmişə olduğu kimi müasir şəraitdə də mənəvi tərbiyə özbaşına deyil, müxtəlif mənbələrə istinad edilərək həyata keçirilir. Bəzi tədqiqatlarda bu mənbələr: diyarşünaslıq, etnopedaqoji materiallar və s. olaraq göstərilir.

Lakin çox təəssüflər olsun ki, tədqiqatlar içərisində biz dünya tarixinin ən böyük hökmdarlarının, dövlət başçılarının, sərkərdələrinin, onların müsbət əməllərinin, xidmətlərinin, ideyalarının mənəvi tərbiyə baxımından bir mənbə olaraq araşdırılmasına çox nadir hallarda rast gəlirik.

Halbuki biz yeni nəslin cəmiyyətə yararlı şəxsiyyət kimi yetişməsi üçün ilk növbədə tarixə müraciət etməli, bu tarixin müdrik və uzaqgörən sərkərdələrinin, hökmdarlarının, dövlət başçılarının mənəvi irsinə nəzər salmalı, onları lazımı səviyyədə öyrənməli, nəzəri-tarixi baxımdan tədqiq edərək təhlilini verməli, gənc nəslə aşılmasının imkanlarını araşdırmalıyıq.

Onların irsinin tədqiqi, bu sahədə elmi tədqiqatların zənginliyi həm də dövlətçiliyimizin, hər b və mədəniyyət tariximizin, dilimizin, dinimizin, milli dəyərlərimizin, elmimizin, diplomatiyamızın inkişafına öz müsbət təsirini göstərir.

A.Q.Qasımova tarixi şəxsiyyətlərə dair materialların öyrənilməsinin əhəmiyyətini aşağıdakı şəkildə açıqlayır: «Tarixi şəxsiyyətlərə dair materialların öyrənilməsi tarixi şəxsiyyətlərin müsbət nümunələrinə əsaslanmaq yeniyetmələrdə nəcib keyfiyyətlərin inkişafına,

¹ Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu. Bakı, “Qanun”, 2009, s.15

onların yaxşı bir insan və vətəndaş kimi təşəkkül tapıb formalaşmasına şərait yaradır»¹.

Öz dövrünün canlı tarixi və aynası olan ulu öndərimizin bütün həyatı və ictimai-siyasi fəaliyyəti gələcək nəsil üçün əsil mənəvi tərbiyə məktəbidir. Onun zəngin irsi mənəvi tərbiyə işinin həm məzmun, həm də həyata keçirilmə istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

Azərbaycan Respublikasının Təhsil naziri, professor Misir Mərdanov yazır: «Milli tərəqqidə, müstəqil dövlət quruculuğunda təhsilin , tərbiyənin əvəzsiz rolu olduğunu dəqiq müəyyənləşdirən Heydər Əliyevin zəngin yaradıcılıq irsi, şəxsi nümunəsi və dövlətçilik fəaliyyəti, siyasi görüşləri böyüyən gənc nəslin milli və ümumbəşəri dəyərlər zəminində tərbiyə olunması və təhsil alması işinin səmərəli təşkili üçün ən dəyərli mənbədir»².

Bu baxımdan mənəvi tərbiyə ilə bağlı məsələlərin ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində sistemli araşdırılması bu sahədə mövcud problemlərin aradan qaldırılmasında, eləcə də gənc nəsli milli-mənəvi dəyərlərə sadıqlıq, azərbaycançılığa və bəşəriliyə hörmət ruhunda tərbiyə etmək, onlarda yüksək ideyalıq, ləyaqətlik, inam və əqidə, vətənpərvərlik kimi mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasında böyük önəm daşıyır.

Məktəb sənədlərinin öyrənilməsi, dərslərdə aparılan müşa-hidələr, şagirdlərin, o cümlədən gənclərin ulu öndərimiz Heydər Əliyev nümunəsi əsasında tərbiyə edilməsi və onun irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilməsi istiqamətlərində müsbət təcrübə toplansa da, bu sahədə aparılan işlər müasir tələblərə cavab vermir. Odur ki, tədqiqat pedaqoji kollektivlərə bu istiqamətdə öz fəaliyyətlərini səmərəli və düzgün qurmaqda kömək göstərmək zərurətindən irəli gəlir.

Tədqiqatın obyektini Heydər Əliyevin zəngin irsi təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin tədqiq etməkdən, təlim prosesində, sinifdən xaric tədbirlərdə onlardan istifadənin imkan və yollarını müəy-yənləşdirməkdən ibarətdir.

¹ Qasımova A.Q. Tarixi şəxsiyyətlərə dair materialların öyrənilməsi yeniyetmələrin tərbiyəsinin vasitəsi kimi. Bakı, “Mütərcim”, 2003, s.3

² Əliyev H.Ə. Təhsil millətin gələcəyidir. Bakı, “Təhsil”, 2002, s.2

Tədqiqatın vəzifələri. Məqsəddən asılı olaraq qarşıda aşağıdakı vəzifələr dayanmışdır:

- Ulu öndərin keçdiyi həyat yolunu gənc nəslin mənəvi tərbiyəsində bir nümunə olaraq təqdim etmək;

- onun milli-mənəvi dəyərlərimizin qoruyucusu kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlərini, bu sahədə fəaliyyətini üzə çıxarmaq;

- Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyənin məzmununu təşkil edən vətənpərvərlik, yüksək ideyalıq, ləyaqətlik, inam, əqidəlilik, xeyirxahlıq, tələbkarlıq kimi keyfiyyətlərlə bağlı fikirlərini aşkarlamaq;

- Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərini ictimai-humanitar fənlərin tədrisində və sinifdənxaric tədbirlərdə öyrənilməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirmək;

- Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin ictimai-humanitar fənlərin (tarix, ədəbiyyat) proqram və dərsliklərində öyrənilmə imkanlarını aşkarlamaq;

- sinifdənxaric tədbirlərdə ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilməsi üzrə işin növlərini müəyyənləşdirmək;

- tədqiqatın nəticələrinə əsaslanaraq ulu öndərin irsindən gənc nəslin mənəvi tərbiyəsində daha səmərəli istifadə etmək üçün təkliflər hazırlamaq;

- Ulu Öndərin mənəvi tərbiyə ilə bağlı fikirlərindən təlim-tərbiyə prosesində səmərəli istifadənin imkanlarını elmi şəkildə əsaslandırmaqla bu sahədə çalışanlara (müəllimlərə, valideynlərə) kömək göstərməkdir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını pedaqoji fakt, hadisə və proseslərin öyrənilməsi, dərk edilməsi və dəyişdirilməsi məqsədilə tətbiq edilən nəzəri müddəaların, metod və vasitələrin məcmusu təşkil edir.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat zamanı aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir: 1) nəzəri-tarixi müqayisəli təhlil; 2) arxiv sənədlərinin, pedaqoji mətbuatın və digər elmi-tarixi materialların öyrənilməsi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Müasir dövrdə ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələləri ilk dəfə olaraq nəzəri-tarixi baxımdan elmi-tədqiqat işi səviyyəsində öyrənilmişdir.

Dissertasiya işində ulu öndərimiz Heydər Əliyevin mənəvi tərbiyənin məzmununu təşkil edən keyfiyyətlərlə bağlı fikirlərinin öyrənilməsi bu istiqamətdə aparılan mənəvi tərbiyə işlərinə yeni yönümdən yanaşma zərurəti yaradır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin milli-mənəvi dəyərlərimizin qoruyucusu kimi bu dəyərlərin məzmun və mahiyyəti ilə bağlı fikirlərinin araşdırılması müxtəlif tarixi dövrlərdə yaşamış, şəxsiyyətlərin irsini müqayisəli şəkildə təhlil etmək zərurəti yaratmışdır. Bu isə eyni zamanda milli-mənəvi dəyərlərimizlə bağlı müxtəlif tarixi dövrlərdə yaşamış şəxsiyyətlərin fikirlərinin üzə çıxarılması deməkdir. Onun bu sahədə fəaliyyətinin işıqlandırılması gələcək nəsildə bu dəyərlərə sadıqlıq, qayğı, diqqət, hörmət və digər yüksək mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasında böyük önəm daşıyır.

Təlim prosesində və eləcə də sinifdən xaric tədbirlərdə ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi mənəvi tərbiyə sahəsində imkanları üzə çıxarmış və bu yönümdə müxtəlif tədbirlərdə işin növlərinin həyata keçirilməsini müəyyənləşdirmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin tədqiqi və bu zaman aparılan ümumiləşmələr, irəli sürülən müddəalar pedaqoji fikrimizi nəzəri -tarixi yönümdən zənginləşdirməklə yanaşı, gənc nəsli mənəvi yönümdən tərbiyə etməkdə böyük önəm kəsb edir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işi aşağıdakı praktik məsələlərin həlli üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, dissertasiya işində irəli sürülən ideyalardan «Pedaqogika», «Pedaqogika tarixi» üzrə dərslük və tədris vəsaitlərinin təkmilləşdirilməsində, humanitar fənlərin tədrisində, müxtəlif ictimai tədbirlərin həyata keçirilməsi prosesində, sinifdən xaric tədbirlərdə istifadə etmək olar.

Müdafiəyə aşağıdakı **müddəalar** çıxarılır:

1. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin həyat yolu mənəvi tərbiyə nümunəsidir.

2. Yüksək milli-mənəvi dəyərlərin qoruyucusu kimi Heydər Əliyevin mənəvi irsi gənc nəsli milli-mənəvi dəyərlərə sadıqlıq, azərbaycançılığa və bəşəriyyətə hörmət ruhunda tərbiyə etmək, onlarda vətənpərvərlik, yüksək ideyalılıq, ləyaqətlik, inam, əqidə, xeyirxahlıq, tələbkarlıq kimi mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasında böyük önəm kəsb edir.

3. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyənin məzmunu məsələlərinin araşdırılması bu istiqamətdə aparılan mənəvi tərbiyə işlərinə yeni yönümdən yanaşma zərurəti yaradır.

4. Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin (yuxarı siniflərdə VIII-XI) ictimai-humanitar fənlərin proqram və dərslüklərində,

eləcə də sinifdən xaric tədbirlərdə öyrənilməsi istiqamətlərinin müəyyən-
ləşdirilməsi, bu istiqamətdə aparılan işlərin imkanlarını daha da
genişləndirir və zənginləşdirir.

Tədqiqatın nəticələrinin tətbiqi. Tədqiqatın bir sıra aspektləri
gənc doktorantların və tədqiqatçıların keçirilmiş respublika və bey-
nəlxalq elmi konfranslarında səslənmiş, yüksək mükafatlara layiq
görülmüşdür.

Dissertasiyanın bir sıra aspektləri 4 tezisdə və 10 jurnal
məqaləsində öz ifadəsini tapmışdır. 10 jurnal məqaləsindən 3-ü xaricdə
nəşr olunmuşdur.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya girişdən, 8 yarım fəsli
əhatə edən 3 fəsildən, nəticə və təkliflərdən, istifadə olunmuş ədəbiyyat
siyahısından ibarətdir.

TƏDQİQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, problemin öyrənilmə
səviyyəsi, tədqiqatın obyektı, məqsədi, vəzifələri, predmeti, metodoloji
əsası, tədqiqat prosesində istifadə olunmuş metodlar, elmi yeniliyi,
nəzəri və praktik əhəmiyyəti, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar
açqlanır.

Dissertasiyanın **birinci fəsli «Heydər Əliyev şəxsiyyəti gənc nəsə
nümunədir»** adlanır. Bu fəsil iki yarım fəsli əhatə edir. *Birinci yarım fəsil
«Heydər Əliyevin həyatı mənəvi tərbiyə nümunəsidir», ikinci yarım fəsil
isə «Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin qoruyucusu kimi»* adlanır.
Həmin fəslin «Heydər Əliyevin həyatı mənəvi tərbiyə nümunəsidir» adlı
yarım fəslində H.Ə.Əliyevin həyatının gənc nəsəlin mənəvi tərbiyəsinin
vasitələrindən biri kimi təqdim etməzdən əvvəl belə bir suala cavab
axtarılmışdır: şəxsiyyət kimdir və o digərləri üçün nə zaman nümunəyə
çevrilir?

Bu məsələyə aydınlıq gətirmək üçün «şəxsiyyət» anlayışının mahiy-
yətində elmi, elmi-kütləvi ədəbiyyatlar nəzərdən keçirilərək aydınlıq
gətirilmiş, şəxsiyyətin digərləri üçün nə zaman nümunəyə çevrilməsi
tədqiqat nəticəsində üzə çıxarılmışdır. Məlum olmuşdur ki, şəxsiyyət
haqqında danışarkən insanın üz quruluşu, boy-buxunu, gözünün,
saçının rəngi kimi anadangəlmə fiziki keyfiyyətləri deyil, onun həyatda
qazandığı əxlaqi, estetik və s. mənəvi keyfiyyətləri ön plana çəkilir.

Şəxsiyyəti səciyyələndirən, digərlərindən fərqləndirən və üstün edən başlıca xüsusiyyəti də onun yüksək mənəvi keyfiyyətlərə sahib olmasıdır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev də öz mənəvi keyfiyyətləri ilə digərlərindən fərqlənən, ictimai prosesə və mənəvi inkişafa təsir göstərən şəxsiyyətlərdəndir. Məhz belə şəxsiyyətlər ictimai prosesə və mənəvi inkişafa təsir göstərə bilir, digərləri üçün nümunəyə çevrilirlər.

Bu yarımfəsildə H.Ə.Əliyevin bir şəxsiyyət olaraq yüksək mənəvi keyfiyyətləri onun həyatının ayrı-ayrı məqamlarına toxunularaq gənc nəslin mənəvi tərbiyəsinə nümunə olaraq təqdim edilir. Eləcə də bu yarımfəsildə H.Ə.Əliyevin həyatda yüksək önəm verdiyi sədaqətlik, iradəlilik, ədalətlik, qeyrətlik, paklıq, saflıq kimi mənəvi keyfiyyətlərə münasibəti açıqlanmışdır.

İkinci yarımfəsildə isə ulu öndərimiz Heydər Əliyevin milli-mənəvi dəyərlərimizin qoruyucusu kimi dilimizə, dinimizə, adət-ənənələrimizə, tariximizə olan münasibəti açıqlanmışdır.

İlk əvvəl burada H.Ə.Əliyevin milli-mənəvi dəyərimiz olaraq doğma dilimizə qayğı və diqqəti nəzərə çatdırılmış, xalqın həyatındakı rolu açıqlanmışdır.

Dinimizlə bağlı araşdırmalarda islam dininin ən müqəddəs kitabı olan «Qurani-Kərim», dünya miqyasında böyük və nadir şəxsiyyət sayılan Məhəmməd peyğəmbər (ə), müqəddəs ziyarətgahlarımız gözönünə gətirilmiş, H.Ə.Əliyevin bu dəyərlərlə bağlı fikirləri tədqiq edilmiş, onlara milli-mənəvi dəyərlərimizin qoruyucusu kimi münasibəti açıqlanmışdır. Burada H.Ə.Əliyevin xalqın özünə, öz tarixi köklərinə, əcdadları tərəfindən yaradılmış adət-ənənələri ilə bağlı fikirlərinin araşdırılması böyük maraq kəsb edir. Belə ki, H.Ə.Əliyevin irsində adət-ənənələrimizlə bağlı araşdırmalardan məlum olur ki, H.Ə.Əliyev əsrlərin dərinliyindən bu günə gəlib çatan bizim bütün milli və dini adət-ənənələrimizin məqsədini insanları saflığa, düzlüyə, paklığa dəvət etməkdə, insanları bu əhval-ruhiyyədə tərbiyə etməkdə görür.

Aparılan araşdırmalar zamanı məlum olur ki, H.Ə.Əliyev Qurban bayramı gününü, Ramazan bayramını, Həzrəti imam Hüseyinin qətlə yetirilən günü və onunla bağlı keçirilən Aşura mərasimini bizə yaşayış tərzimizi, mənəvi əxlaqi dəyərlərimizi nəsil-dən-nəslə əyani şəkildə çatdıran dini adət-ənənələrimiz olaraq görür.

O, eyni zamanda Azərbaycan türklərinin çox qədim zamanlardan baharın gəlişinin, təbiətin oyanmasını bayram etməsini ən gözəl milli ənənələrimizdən hesab edərək bu qəbildən olan adətlərimizi xalqımız

tərəfindən qorunaraq inkişaf etdirilməsini mühüm məsələlər olaraq irəli sürür.

Burada H.Ə.Əliyevin bu dəyərlərin inkişafı, qorunması və təbliğ olunması istiqamətində gördüyü işlərdən bəhs edilərək, onun bu dəyərlərə verdiyi önəm geniş şəkildə açıqlanır.

«**Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyənin məzmunu**» adlı II fəslin özündə dörd yarım fəsil birləşdirir. *Birinci yarım fəsil «Vətənpərvərlik tərbiyəsi məsələləri»* adlanır. Bu yarım fəsildə vətənpərvərliyin mənəvi tərbiyənin məzmununu təşkil edən mənəvi dəyər kimi mahiyyəti H.Ə.Əliyev irsinə istinad edilərək araşdırılır.

Araşdırmalar zamanı məlum olur ki, tarix boyu vətənpərvərlik anlayışı bir neçə mənəvi və məzmununda işlədilmişdir. Əvvəlcə sovet vətənpərvərliyi, Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı dövrlərdə sosialist vətənpərvərliyi kimi işlədilmiş, onun geniş mahiyyət və məzmun daşdığı bildirilmişdir. Sovetlər birliyi dağılandıqdan xalqımız müstəqillik əldə edəndən sonra vətənpərvərlik anlayışı Azərbaycan vətənpərvərliyi kimi işlədilmişdir.

Vətənpərvərlik anlayışı ilk dəfə məhz ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən milli Azərbaycan vətənpərvərliyi kimi daha geniş mahiyyət kəsb etmiş və onun məzmununu daha da dərinləşdirilmişdir.

Tədqiqat zamanı eləcə də H.Ə.Əliyevin mənəvi tərbiyənin məzmununu təşkil edən vətənpərvərliyin mənəvi dəyər olaraq gələcək nəsildə daha da gücləndirilməsi və inkişaf etdirilməsindən ötrü gördüyü işlərdən bəhs edilmiş, onun vətənpərvərliyə verdiyi önəm geniş şəkildə açıqlanmışdır.

Burada eləcə də bir çox ictimai xadimlərin, şair və yazıçıların, qüdrətli dövlət başçılarının vətənpərvərliklə bağlı fikirlərinə aydınlıq gətirilmişdir.

İkinci yarım fəsil «Yüksək ideyalıq və ləyaqətlik tərbiyəsi» adlanır. Bu yarım fəsildə yüksək ideyalıq, ləyaqətlik kimi mənəvi keyfiyyətlərin anlam və mahiyyətinə elmi, elmi-kütləvi, eləcə də klassik ədəbiyyatlara müraciət olunaraq aydınlıq gətirilir.

H.Ə.Əliyevin bu mənəvi keyfiyyətlərlə bağlı fikirləri açıqlanır. Onun mənəvi tərbiyənin məzmununu təşkil edən yüksək ideyalıq, ləyaqətlik kimi mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasından ötrü bizə göstərdiyi istiqamətlər ortaya çıxarılır və öyrənilir.

I fəslin üçüncü yarım fəslə «İnam və əqidə məsələləri» adlanır. Bu yarım fəsildə Heydər Əliyevin inam və əqidə kimi mənəvi tərbiyənin məzmununu təşkil edən keyfiyyətlərlə bağlı fikirləri araşdırılmış və

öyrənilmişdir. İnam və əqidə kimi mənəvi keyfiyyətlərin məzmun və mahiyyətinə aydınlıq gətirilmişdir.

H.Ə.Əliyev irsində mənəvi tərbiyə sahəsində aparılan araşdırmalardan məlum olur ki, Heydər Əliyev torpağa, millətə, xalqa olan sevgini əqidəli insanın həyatının amalı olaraq görürdü. Məhz bu amillərə olan sevgini o insanın, xüsusilə gəncin həyatda fəal həyat mövqeyinə malik olmaqda mühüm hesab edirdi.

Tədqiqat zamanı göstərilir ki, H.Ə.Əliyev əqidə kimi mənəvi keyfiyyətə Azərbaycanın özündə və eləcə də bütün dünyada yaşayan soydaşlarımızı birləşdirən mənəvi dəyərlərdən biri olaraq yanaşır. Bu səbəbdən də o əqidə birliyi anlamına yalnız bir şüar olaraq ayrı-ayrı məqsədlər üçün işlədərək hörmətdən salmağımızı istəmir. O, əqidəliliyi ədalətsizlik qanunlarına qarşı üsyanda, insan azadlığı və müstəqilliyini, fəallığını məhdudlaşdıran qanunlarla mübarizədə görür.

Eləcə də H.Ə.Əliyev inamı yalnız mənəvi keyfiyyətlərin ifadə tərzii deyil, eyni zamanda bu keyfiyyətlərin digər mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasında ən güclü təsir vasitələrindən biri olaraq görür. Belə ki, düzgün tərbiyə tələblərinin nədər ibarət olmasını izah etmək və onların icrasının zəruriliyini tərbiyə olunanlarda əqidə yaratmaq məhz inam vasitəsilə həyata keçirilir. İnam nəticəsində müxtəlif vəziyyətlərdə rast gəlinən davranışın əxlaqa zidd normalarına qarşı şəxsiyyətin mənfi mövqeyi yaranır.

Tədqiqat zamanı eləcə də H.Ə.Əliyevin insanın Allaha, onun varlığına, müqəddəs «Qurani-Kərim»ə, müqəddəs yerlərə olan inamı ilə bağlı fikirləri də tədqiq edilmişdir. Bu məqsədlə elmi, elmi-kütləvi ədəbiyyatlara müraciət edilmiş və öyrənilmişdir.

Dördüncü yarımfəsildə isə «Xeyirxahlıq və tələbkarlıq motivləri»nin mahiyyət və məzmunu H.Ə.Əliyev irsində araşdırılmışdır. Tədqiqat zamanı aydın olmuşdur ki, H.Ə.Əliyev irsində xeyirxahlıq - mərhəmətlik, qayğı, ehtiram, insanpərvərlik, hörmət və digər mənəvi keyfiyyətlərin başlanğıcıdır. Tələbkarlıq isə mənəvi keyfiyyət olaraq tərbiyə olunanların diqqətini müvafiq keyfiyyətlərə, bəzən arzu olunan: intizamlılığa, qayğıkeşliyə, təmizkarlığa, xeyirxahlığa, mədəniyyət əlamətlərinə, bəzən də arzu olunmayan həmin keyfiyyətlərin pozulduğu hallara istiqamətləndirir.

Dissertasiyanın III fəslə «Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin ictimai-humanitar kontekstdə öyrənilməsinin əsas istiqamətləri» adlanır. Bu fəsil iki yarımfəslə əhatə edir. ***Birinci***

yarım fəsil «Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin ictimai-humanitar fənlərin tədrisində öyrənilmə imkanları» adlanır. Bu yarım fəsildə problem baxımından yuxarı siniflərdə (VIII-XI) ictimai-humanitar fənlərin proqram və dərsliklərində verilmiş mövzuların H.Ə.Əliyev irsindən istifadə imkanları aşkarlanır.

Tədqiqatın gedişində ilk əvvəl hazırda fəaliyyətdə olan ictimai-humanitar fənlərdən tarix fənninin proqram və dərsliklərinə nəzər salınır. Xüsusilə, VIII siniflərdə Orta əsrlər tarixi kursu üzrə proqram və dərsliklərdə verilmiş «XI əsr-XIII əsrin birinci yarısında dünya xalqlarının mədəniyyəti» bölməsinə aid edilən «Türk xalqlarının mədəniyyəti», «Avropa və Amerika xalqlarının mədəniyyəti», «Şərq xalqlarının mədəniyyəti» (dərsliklərdə bu mövzular IX fəsildə «Mədəniyyət» başlığı altında göstərilmişdir) mövzuları H.Ə.Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilmə imkanları baxımından tədqiq edilir.

Eləcə də IX sinfin Yeni tarix kursu üzrə proqramda verilmiş mövzuların H.Ə.Əliyev irsindən istifadə imkanları üzə çıxarılır. Tədqiqat zamanı belə qənaətə gəlinir ki, H.Ə.Əliyevin bu fikirlərinin aşkarlanması bir tərəfdən Qərbi Avropa və Rusiya mədəniyyətinin öyrənilməsi zəruriliyini ortaya qoyaraq şagirdləri mənəvi yönümdən inkişaf etdirir, digər tərəfdən isə onun irsinin öyrənilməsində yollar açır.

Eləcə də X sinfin Azərbaycan tarixi kursundan «Azərbaycan XX əsrin əvvəllərində» bölməsinə daxil olan «Neft sənayesində vəziyyət. İnhisarlar», «Yeni aqrar qanunlar və onların mahiyyəti», «Şəhərlər. Ticarət» mövzularının H.Ə.Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilmə imkanlarının aşkarlanması zamanı belə qənaətə gəlinir ki, mövzular keçirilərkən həmin dövrlə müasir dövrü müqayisəli şəkildə təhlil edərək onun bu sahələr üzrə gördüyü işlərdən, keçirdiyi dövlət və beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərdəki çıxışları şagirdlərin diqqətinə çatdırıla bilər.

Tədqiqat zamanı o da məlum olur ki, XI sinfin Azərbaycan tarixi kursu üzrə proqram və dərsliklərdə verilmiş mövzulardan «20 yanvar faciəsi: dərsləri və əhəmiyyəti», «Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin bərpa olunması», «Qarabağ müharibəsi. Siyasi böhranın dərinləşməsi» və s. mövzuların H.Ə.Əliyev irsindən istifadədə də geniş imkanları vardır.

XI sinfin Ən yeni tarix kursundan «Türk dünyası və Qafqaz xalqları» bölməsinə daxil olan «Türkiyə» mövzusunun tədrisində də müəllim H.Ə.Əliyevin irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilmə imkanını qazanır.

Tədqiqatın gedişində eləcə də ictimai-humanitar fənlərdən hazırda fəaliyyətdə olan yuxarı siniflərin ədəbiyyat fənni üzrə proqram və dərsliklərə də nəzər salınmış, problem baxımından təhlil edilmişdir.

Təhlil nəticəsində mövzuların tədrisində H.Ə.Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilmə imkanları aşkarlanmışdır. Belə ki, VIII sinfin ədəbiyyat fənni üzrə dərslük və proqramların araşdırılması zamanı məlum olmuşdur ki, burada verilmiş «Koroğlu» dastanı, «Dədə Qorqud» dastanı, «Mirzə Ələkbər Sabir. Bir cibimdə əskinəm», «Əbdür-rəhim bəy Haqverdiyev. Mirzə Cəfər», «Məhəmməd Hadi. Türkün nəğməsi» mövzuları bizə H.Ə.Əliyev irsinin öyrənilməsində geniş imkanlar açır.

Tədqiqat zamanı eləcə də IX sinfin ədəbiyyat proqramı üzrə «Bəxtiyar Vahabzadə. Latın dili», «Xəlil Rza Ulutürk. Mənim dilim», X sinif üzrə «Dədə Qorqud», «Məhəmməd Füzuli», XI sinif üzrə proqram və dərsliklərdə verilmiş «Cəlil Məmmədquluzadə», «Hüseyn Cavid», «Səməd Vurğun», «İsmayıl Şıxlı» kimi mövzuların tədrisində H.Ə.Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilmə imkanları aşkarlanmışdır.

Dissertasiyanın *ikinci yarımfaslı «Sinifdən xaric tədbirlərdə Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilməsi»* adlanır. Bu yarımfasıldə H.Ə.Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilməsi məqsədilə sinifdən xaric tədbirlərin növləri müəyyənləşdirilmiş və onların bu istiqamətə yönəldilməsi üstünlükləri aşkarlanmışdır.

Tədqiqat zamanı belə qənaətə gəlinmişdir ki, sinifdən xaric tədbirlərin növlərinin müxtəlifliyindən və rəngarəngliyindən istifadə edərək H.Ə.Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərini öyrənmək mümkündür. Burada eləcə də məktəblərdə sinifdən xaric tədbirlər zamanı H.Ə.Əliyev irsindən istifadənin vəziyyəti müşahidələrə və məktəb sənədlərinin öyrənilməsi nəticəsində toplanılan materiallara əsasən müəyyənləşdirilmişdir. Apardığımız tədqiqat işi aşağıdakı elmi-pedaqoji **nəticələrə** gəlməyə imkan verir:

1) Müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoymuş Azərbaycan Respublikasında elmin, təhsilin və mədəniyyətin inkişafı, demokratik vətəndaş cəmiyyətinin qurulması və yeni nəslin mənəvi yönümdən formalaşdırılması prioritet sahələrdən biridir.

Mənəvi yönümdən inkişaf isə ilk növbədə gənc nəslə aşılanaq tərbiyədən asılıdır. Bu baxımdan gənc nəslə Heydər Əliyev irsindən istifadə edərək mənəvi yönümdən tərbiyələndirmək olduqca önəmlidir.

2) Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələləri ilə bağlı fəlsəfi, tarixi, siyasi və eləcə də pedaqoji yönümlü ədəbiyyatlara müraciət edilməsi, bu tərbiyənin qarşısında duran bir çox problemlərin həlli yollarına müxtəlif yönümdən yanaşaraq izah etməyə imkan verir.

3) Ulu öndərin keçdiyi həyat yolunun gənc nəslin mənəvi tərbiyəsində nümunə olması onlarda yüksək mənəvi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

4) Onun milli-mənəvi dəyərlərimizin qoruyucusu kimi bu dəyərlərlə bağlı fikirlərin tədqiqi bu dəyərlərə sahib çıxmaq, onları qorumaq əzmini gənclərdə yüksəldir, milli şüuru formalaşdırır.

5) Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində, mənəvi tərbiyənin məzmununu təşkil edən vətənpərvərlik, yüksək ideyalılıq, ləyaqətlik, inam, əqidəlik, xeyirxahlıq, tələbkarlıq kimi mənəvi keyfiyyətlərin tədqiqi bu keyfiyyətlərin məzmun və mahiyyətinə yeni yönümdən yanaşmanı tələb edir.

6) Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinə, bu sahədəki qabaqcıl təcrübənin umumiləşdirilməsinə və öyrənilib yayılmasına dair metodik göstərişlərin olmaması hələ də orta məktəb müəllimlərinin qarşısında bu sahədə çətinliklər törədir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərini ictimai-humanitar fənlərin imkanlarından istifadə etməklə aşılamaq olar.

7) İndiyədək ictimai-humanitar fənlərin tədrisində ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsindən istifadə etməklə şagirdlərin mənəvi yönümdən tərbiyə olunması üzrə fundamental tədqiqatlar aparılmamışdır.

8) Ümumtəhsil məktəblərində, xüsusilə, yuxarı siniflərdə ictimai-humanitar fənlərin proqram və dərslərlərinin nəzərdən keçirilməsi bu sahədə geniş imkanların olduğunu üzə çıxarır. Bu imkanlardan düzgün istifadə olunması tədqiqat işində öz əksini tapmışdır.

9) Yuxarı siniflərdə (VIII-XI) ictimai-humanitar kontekstdə Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilmə imkanlarının araşdırılması, təlimin tərbiyəedici vəzifələrinin həyata keçirilməsində mühüm addımdır.

10) Yuxarı siniflərdə, xüsusilə, VIII-XI siniflərdə ictimai-humanitar fənlərin proqram və dərslərlərində ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin öyrənilmə imkanlarının üzə çıxarılması, şagirdləri mənəvi yönümdən tərbiyə etməklə yanaşı, onlarda bilik, bacarıq və vərdişləri formalaşdırır.

11) Eyni zamanda tədqiqat işində göstərilir ki, ictimai-humanitar fənlərin tədrisində Heydər Əliyev irsini mənəvi yönümdən tədqiq

etmək, təlimin tərbiyəetdirici vəzifəsinin düşünülmüş və səmərəli həyata keçirmək müəllimdən pedaqoji ustalıq və bacarıq tələb edir.

12) Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi gənclərin bilik və bacarıqlarını üzə çıxarır.

13) Dərslərdə həyata keçirilən mənəvi tərbiyə işinin tamlığı o zaman yaranır ki, sinifdən xaric tədbirlərdə bu iş müvəffəqiyyətlə uzlaşdırılsın.

Bu baxımdan tədqiqat işində sinifdən xaric tədbirlərdə Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələlərinin öyrənilməsi üzrə aparılan işlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın yekunlarının təhlili aşağıdakı tövsiyələrin **təklif** olunmasına əsas verir:

- Gənc nəslin ulu öndərimiz Heydər Əliyev şəxsiyyətinin mənəvi keyfiyyətləri əsasında tərbiyə edilməsi milli şüura, milli yaddaşa, möhkəm əqidəyə, şərəf və ləyaqətə, yüksək vətənpərvərlik hisslərinə malik xeyirxah insanın yetişdirilməsinə nail olmaq deməkdir. Bu baxımdan ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin mənəvi yönümdən tədqiqi qarşıda duran ən zəruri və vacib vəzifələrdəndir.

- Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin irsinə müraciət edilərkən gənclərin dərkətmə imkanları, bacarıq və vərdisləri, eyni zamanda yaş səviyyələri nəzərə alınmalıdır.

- Təlimin tərbiyəedici vəzifələrini artırmaq məqsədilə Heydər Əliyev irsindən düzgün istifadə edilməlidir. Bu zaman şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində müsbət yönümlü dəyişikliklər aşkara çıxarılmalıdır.

- Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi prosesində müəllim əvvəlcə öyrətdiyi mövzuya uyğun olaraq mənəvi tərbiyə məsələlərini nəzərdən keçirməli, təhlil etməli, daha sonra təlim prosesində şagirdlərin onları öyrənmə imkanlarını araşdırmalıdır.

- Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi keyfiyyətləri gənclərə aşılaraq onların mahiyyət və məzmununu əvvəlcədən açıqlanmalıdır.

- İctimai-humanitar kontekstdə Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi istiqamətləri sahəsində məktəblərin və müəllimlərin təcrübəsini əks etdirən, onları ümumiləşdirən qurumun yaradılmasına, sanballı metodik vəsait və kitabların çap olunmasına nail olunmalıdır.

- Ulu öndərimiz Heydər Əliyev şəxsiyyətinin mənəvi keyfiyyətlərinin gənclərə aşılmaq məqsədilə ictimai-humanitar fənlərin imkanları daha da genişləndirilməlidir.

- Yuxarı siniflərdə ictimai-humanitar fənlərin tədrisində mövzular ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi tərbiyə məsələləri ilə daha sıx əlaqələndirilməli və nəzəri elmi müddəalar izah edilməlidir.

- Müəllim çalışmalıdır ki, nəticələr, müddəalar, ideyalar, nəzəri materiallar, faktlar, dəlillər əsasında yürüdülməli mühakimənin nəticəsi kimi dərk olunsun.

- Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsində mənəvi dəyərlərin gənclərə aşılınması məqsədilə sinifdən xaric və məktəbdən kənar işlərin imkanları daha da genişləndirilməlidir.

- Məktəblərdə «Heydər Əliyev dərsləri» və «Heydər Əliyev məktəbi» məşğələləri mütəmadi olaraq təşkil edilməlidir.

- Orta məktəblərdə ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsi ilə əlaqədar fakültativ məşğələlərin proqramlarının imkanları genişləndirilməlidir.

- Hər bir məktəbdə Heydər Əliyev muzeyində saxlanılan materiallar mənəvi tərbiyə işində daha çox istifadə edilməlidir.

- Məktəb kitabxanaları ulu öndərimiz Heydər Əliyev şəxsiyyətinin həyat və fəaliyyətindən bəhs edən kitablarla zənginləşdirilməlidir.

- Dərslərdə eyni zamanda sinifdən xaric işlərin təşkili zamanı ulu öndərimiz Heydər Əliyevin əsərləri, nitqləri, məruzələri, mətbuat nümayəndələrinin suallarına cavabları, televiziya çıxışları və s. əsasında audiovizual vasitələrin hazırlanması işi təşkil olunmalıdır.

- Gənc nəslin ulu öndərimiz Heydər Əliyev şəxsiyyətinin mənəvi keyfiyyətləri əsasında tərbiyələndirmək məqsədilə ailə ilə məktəb daha da əlbir işləməli və bu sahədə vahidlik prinsipinə əməl edilməlidir.

- Qrup halında təşkil edilən viktorinalarda, dəyirmi masa arxasında ulu öndərimiz Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinin öyrənilməsi ilə bağlı keçirilən sinifdən xaric tədbirlərdə onun irsinə mütəmadi olaraq müraciət edilməli, ulu öndərimizin tərbiyə ilə bağlı fikirləri araşdırılmalı, təhlil edilməli, geniş mərhələlərlə və tarixi həqiqətlər, faktlar əsasında öyrənilməlidir.

- Məktəblərdə ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin öyrədilməsi məqsədilə inşa müsabiqəsi, müxtəlif olimpiadaların tez-tez təşkil edilməsi mənəvi tərbiyə baxımından önəmlidir.

- Sinifdən xaric tərbiyə işləri üzrə iş planları ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin gənclərə aşılınması baxımından öyrənilməli, təhlil edilməli və daha da təkmilləşdirilməlidir.

Tədqiqatın məzmunu, əsas müddəalar və nəticələri nəşr olunmuş aşağıdakı **əsərlərdə** öz əksini tapmışdır:

1. Heydər Əliyev şəxsiyyəti gənc nəslin mənəvi tərbiyəsində örnekdir // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri, 2005, №5, s.370-375
2. Heydər Əliyev iradəsi və əqidə saflığı mənəvi tərbiyənin inkişafının hərəkətverici qüvvəsidir // Bakı Universitetinin Xəbərləri, 2006, №3, s.144-148
3. Heydər Əliyev dühası sönməzdir / Aspirantların və gənc tədqiqatçıların XI Respublika elmi konfransının materialları, BDU, 2006, s.309
4. Böyüyen nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsində Heydər Əliyev irsindən istifadə // İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə, 2007, №1, s.61-66
5. Heydər Əliyev ləyaqətliliyi yetişən nəslə nümunədir // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. 2007, №5, s.329-333
6. Yetişən nəslin milli -mənəvi tərbiyəsində Heydər Əliyev nümunəsindən istifadənin imkanları // Elmi əsərlər, 2007, № 2-3, s.188-191
7. Heydər Əliyev gələcək nəslin milli mənlük şüurunun formalaşdırılması haqqında // Pedaqoji Universitet Xəbərləri, 2008, №3, s. 294-297
8. Yetişən nəslin milli mənlük şüurunun formalaşmasında Heydər Əliyev irsinin rolu / Aspirantların və gənc tədqiqatçıların XII Respublika elmi konfransının materialları, ADPU, 2008, s.335
9. О доброжелательности и требовательности в наследии Гейдара Алиева // Педагогические науки, 2009, №2 (35), s.25-28
10. Sınıfədxaric tədbirlərdə Heydər Əliyev irsindən istifadə imkanları / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIV Respublika elmi konfransının materialları, Bakı, 2010, s.276
11. О национально-духовных ценностях Азербайджана в наследии Гейдара Алиева // Вестник КАЗНУ, Серия «Педагогические науки», 2010, №2-3, s.91-96
12. Heydər Əliyev irsində dilimiz, dinimiz, adət-ənənələrimiz, tariximiz mənəviyyatımızın əsas amilləri kimi / Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş gənc tədqiqatçıların ümumrespublika elmi konfransı, Bakı: 2010, 06-07 may, s. 232.
13. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev tədris prosesinin təkmilləşdirilməsinin məzmunu haqqında / “Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsinin pedaqoji-psixoloji problemləri” mövzusunda beynəlxalq konfransın materialları,

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutu. Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Naxçıvan, 2011, 27-28 iyun, s.127

14. Проблемы веры и убеждения моральном воспитании (в контексте творчества Г.Алиева) // Вектор науки, Тольяттинского Государственного Университета, Серия педагогика, психология, №2 (5), 2011, s.77-79

Вопросы нравственного воспитания в наследии Гейдара Алиева

РЕЗЮМЕ

Диссертация состоит из введения, трех глав и предложений, списка использованной литературы.

Во введении обоснована актуальность, объект, предмет, цели и задачи исследования, методические основы, методы, научная новизна, теоретическое и практическое значение, научные положения.

Первая глава называется «Личность Гейдара Алиева пример для будущих поколений». Эта глава состоит из двух полуглав. Первая называется «Личность Гейдара Алиева пример нравственного воспитания». Здесь высоконравственные качества и жизнь Гейдара Алиева представляются как пример духовного воспитания будущих поколений.

Вторая подглава называется «Гейдар Алиев как защитник национально-нравственных ценностей».

Вторая глава называется «Содержание духовного воспитания в наследии Гейдара Алиева». Эта глава охватывает четыре полуглав «Вопросы патриотического воспитания», «Воспитание высокой идейности и достоинства», «Вера и убеждение», «Мотивы доброжелательности и требовательности».

Третья глава диссертации называется «Основные направления изучения вопросов духовного воспитания в наследии Гейдара Алиева в общественно-гуманитарном контексте». Эта глава состоит из двух полуглав. Первая полуглава называется «Возможность изучения вопросов духовного воспитания в наследии Гейдара Алиева при изучении общественно-гуманитарных дисциплин». В этой полуглаве с точки зрения проблемы раскрывается возможность использования наследия Гейдара Алиева в темах, приведенных в программе и учебниках общественно-гуманитарных дисциплин (VIII-XI) в старших классах. Второй полуглав называется «Изучение вопросов духовного воспитания в наследии Гейдара Алиева во внеклассных мероприятиях». В этой полуглаве с целью изучения вопросов духовного воспитания в наследии Гейдара Алиева выявлены виды внеклассных мероприятий. В конце диссертации приведены заключение и выдвинуты предложения.

Issues of moral education in the heritage of Heydar Aliyev

SUMMARY

The dissertation consists of an introduction, three chapters and offers, a list of references.

The introduction grounds the actuality, object, subject, purpose and objectives of the subject, methodological principles, methods, scientific novelty, theoretical and practical value of scientific research.

The first chapter is called "The Personality of Heydar Aliyev's is an example for future generations". This chapter is divided into two subchapters. The first is called "The Personality of Heydar Aliyev's is an example of moral education". High moral quality and life of Heydar Aliyev are presented here as an example for spiritual education of the future generations. The second sub-chapter is called "Heydar Aliyev as a defender of our national and moral values." Here, the identity of the Heydar Aliyev is indicated as the defender of our national and moral qualities.

The second chapter is called "The content of moral education in the heritage of Haydar Aliyev". This chapter covers four sub-sections: "Patriotic education", "Education and the dignity of a high ideal," "Faith and belief," and "Motives of goodwill and demands."

The third chapter of the dissertation is called "Guidelines for studies of spiritual education of the heritage of Heydar Aliyev in the social and humanitarian context." This section includes two subsections. The first is called "Opportunity to explore issues of spiritual education in the heritage of Haydar Aliyev in the study of social and humanities." This section reveals the possibility of using heritage of Heydar Aliyev in the topics listed in the program and textbooks, public humanities in senior classes (VIII-XI). The second subsection is called "Learning about religious education in the heritage of Haydar Aliyev in extra-curricular activities." In this section, types of extracurricular activities and their benefits have identified in this direction in order to study the issues of spiritual education in the heritage of Haydar Aliyev.

Dissertation includes conclusions and suggestions at the end.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

КЯМАЛЯ РАФИК ГЫЗЫ КУЛИЕВА

**ВОПРОСЫ ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В НАСЛЕДИИ
ГЕЙДАРА АЛИЕВА**

13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени доктора
философии по педагогике**

Баку – 2012